

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

3 ЖИЛД, 9 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 3, НОМЕР 9

LOOK TO THE PAST

VOLUME 3, ISSUE 9

ТОШКЕНТ-2020

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

«Ўтмишга назар» илмий журнали тахририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет научного журнала «Взгляд в прошлое»
Editorial board of the scientific journal Looking into the past

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон
тиллари университети

Зияева Доно Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Кебадзе Мадонна
доктор исторических наук, Телавский
государственный университет, Грузия

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
доктор исторических наук, Телавский
государственный университет, Грузия

Агзамова Гулчехра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети, Қозоғистон

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат тиббиёт институти

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қарши муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
профессор, Телавский государственный
университет, Грузия

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент
Нукус давлат педагогика институти

Одилов Аброр Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Саипова Камола Давляталиевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнур Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Ташқи ишлар вазирлиги қошидаги
Дипломатия академияси,
Қозоғистон Республикаси

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Россия ФА, Санкт-Петербург
Тарих институти

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор
Давлат тарихи институти, Қозоғистон

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор
Ал-Фаробий номидаги Қозоғистон
Миллий университети, Қозоғистон

Хайдаров Муродилла Махмуталиевич
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон миллий университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алиева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон Давлат университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

Захидова Саҳоват
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Республикаси
Фанлар академияси

Халмуратов Бахтиёр Режавалиевич
тарих фанлари бўйича
фалсафа доктори, доцент
Наманган давлат университети

Махкамов Қодиржон Одилжонович
PhD, доцент в.б.
Наманган давлат университети

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Аминов Бобур, Махмудов Файзхожа XIX АСР КУБРАВИА-НАКШБАНДИЯ ТАРИҚАТИГА ОИД «АЛ-ИЖОЗА» – ИЖОЗАТНОМА.....	4
2. Abduzohirov Ravshan O`ZBEKLARDA FARZAND TARBIYASI VA OILAVIY MUNOSABATLAR MASALASINI O`RGANILISHI TARIXSHUNOSLIGI.....	10
3. Джураева Нилуфар МАРКАЗИЙ ОСИЁ ТАРИХШУНОСЛИГИДА ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ЖАМИЯТДАГИ ЎРНИ ВА РОЛИ МАСАЛАСИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ.....	20
4. Жумағулов Анвар ЭТНОИҚТИСОДИЁТ: ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР ВА ҚАРАШЛАР.....	29
5. Мамаджанов Аъзамжон МАҲАЛЛИЙ ЎЛКАШУНОСЛАР ВА РУС ОЛИМЛАРИ ҲАМКОРЛИГИДА ТУРКИСТОН АРХЕОЛОГИЯ ҲАВАСКОРЛАР ТЎГАРАГИ ФАОЛИЯТИ.....	35
6. Маматкулов Абдурасул ИЖТИМОЙ БАҚАРОРЛИКНИ ТАЪМИНЛАШДА МИЛЛАТЛАРАРО ҲАМЖИХАТЛИК ВА БАҒРИКЕНГЛИКНИНГ МОҲИЯТИ.....	41
7. Мухаммадиев Раҳмон ЎЗБЕКИСТОН ХОТИН-ҚИЗЛАРИНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАГИ МЕҲНАТ ЖАСОРАТЛАРИ.....	46
8. Омонов Анварбек АНГИЛЛАК ҒОРИ ВА УНИНГ ЎЗБЕКИСТОН ПАЛЕОЛИТ ДАВРИ ТАРИХИДА ТУТГАН ЎРНИ.....	53
9. Расулова Нодира ЎЗБЕКИСТОНДА МУСТАҚИЛЛИККА ЭРИШИШ АРАҒАСИДА ЯНГИ СИЁСИЙ ПАРТИЯЛАР ВА ҲАРАКАТЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШ ЖАРАЁНЛАРИ.....	60
10. Холмуродов Дилшод ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВА РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСИ ЎРТАСИДАГИ ОЛИЙ ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ҲАМКОРЛИК.....	69
11. Хонимов Шарофиддин ЁШЛАРГА ОИД ДАВЛАТ СИЁСАТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ.....	75
12. Эсанов Алишер, Бегалиев Жўрабек 1917-1941 ЙИЛЛАРДА ЎЗБЕКИСТОНДАГИ МАДАНИЙ ЖАРАЁНЛАР.....	81

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Мухаммадиев Рахмон Рашидович,
Ўзбекистон Миллий университети
таянч докторанти, tutak-ota@mail.ru

ЎЗБЕКИСТОН ХОТИН-ҚИЗЛАРИНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАГИ МЕҲНАТ ЖАСОРАТЛАРИ

For citation: Rakhman Mukhammadiev, LABOR FEAT OF UZBEKISTAN WOMEN IN THE SECOND WORLD WAR. 2020, vol. 9, issue 3, pp.46-52

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2020-9-7>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада даврий матбуот материаллари, илмий мақолалардаги маълумотлар орқали Ўзбекистон хотин-қизларининг Иккинчи жаҳон уруши давридаги меҳнат жасоратлари, фидокорона хизматлари ўрганилган. Душман устидан нафақат фронтда, балки фронт ортидаги меҳнат марраларида ҳам катта ғалабаларга эришилган. Ғалабага Ўзбекистон хотин-қизлари ҳам ўзларининг машаққатли меҳнатлари билан муносиб ҳиссаларини қўшишган.

Калит сўзлар: Ўзбекистон, хотин-қизлар, ватанпарварлик, уруш, фронт, эвакуация, ишчилар, болалар, меҳнат жасорати, завод-фабрика, колхоз.

Мухаммадиев Рахмон,

Базовый докторант
Национальный Университет Узбекистана

ТРУДОВОЙ ПОДВИГ ЖЕНЩИН УЗБЕКИСТАНА ВО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ

АННОТАЦИЯ

В статье освещается трудовой подвиг женщины Узбекистана на основе материалов периодики, научных статей. Победа была одержана не только на фронте, но и в тылу через невероятный труд женщин. Женщины Узбекистана также своим трудом внесли достойный вклад в победу.

Ключевые слова: Узбекистан, женщины, патриотизм, война, фронт, эвакуация, работники, дети, трудовой подвиг, завод- фабрика, колхоз.

Mukhammadiev Rakhman,

Basic doctoral student
National University of Uzbekistan

LABOR FEATURE OF WOMEN OF UZBEKISTAN IN THE SECOND WORLD WAR

ABSTRACT

The article highlights the feat of labor of a woman in Uzbekistan on the basis of materials from periodicals, scientific articles. The victory was won not only at the front, but also in the rear through the incredible labor of women. The women of Uzbekistan also made a worthy contribution to the victory with their labor.

Index Terms: Uzbekistan, women, patriotism, war, front, evacuation, workers, children, labor feat, factory, collective farm.

1. Долзарблиги:

Ҳозирги дунёда аёллар ва эркакларнинг чинакам тенг ҳуқуқлилигини қарор топтиришга ижтимоий тараққиётнинг, жамиятни барқарор ривожлантиришнинг асоси сифатида қаралмоқда. Бу борада Ўзбекистонда ҳам самарали ишлар амалга оширилмоқда. Шу нутаи назардан ўзбек хотин-қизларининг шонли ўтмишини ўрганиш, айниқса уларнинг инсоният бошига мислсиз кулфат келтирган Иккинчи жаҳон уруши давридаги фронт ва фронт ортидаги машаққатли меҳнат тарихларини ўрганиб, бундан кенг жамоатчиликни хабардор қилиш бугунги тадқиқотчилар олдидаги долзарб вазифаларидан биридир.

2. Методлар:

Мақола тарих ва бошқа ижтимоий-гуманитар фанларда қабул қилинган қиёсий таҳлил, объективлик, тарихий кетма-кетлик, изчиллик, қиёсий таққослаш тамойиллари асосида ёритилди.

3. Тадқиқот натижалари:

Тарихдан маълумки, еру-заминда одам пайдо бўлган илк даврлардан бошлаб, аёллар эркаклар билан яшаш учун курашда доимо ёнма-ён бўлган. Эркаклар тирикчилик учун ов билан шуғулланса, аёллар табиатдаги турли илдиз-меваларини истеъмол учун йиғиб теришган. Ов машақатли ва хатарли бўлиб, эркакларнинг омади ҳар доим ҳам юришавермаган. Нисбатан ишончли бўлган мева ва илдизларни йиғиш жамоадаги аёллар нуфузини аста-секин ошишигасабабчи бўлган. Шу тариқа кишилиқ жамиятида бир қанча пайт оналар уруғи ҳукмрон мавқега эга бўлган. Даврлар ўтиши билан одамлар онгининг ривожланиб бориши ва бунинг ортидан меҳнат қуроқларининг такомиллашуви, жамоа, қабиладаги эркаклар меҳнат унумдорлигини ошишига олиб келган. Бу эса ўз навбатида жамоадаги эркаклар мавқеини ўсишига замин яратган. Ўтмишда аёллар ҳукмронлиги даврдан эркаклар салтанатига ўтиш хотин-қизларнинг жамиятдаги мавқеини ўзгартирди, аёллар фаолиятини фақат оила чегарасида белгилашга мойиллик кучайди. Аёллар ўз қобилияти ва истеъдодини ривожлантириш, намоеън этиш ҳуқуқидан маҳрум бўлиб, оиладаги ўрни фақат фарзанд туғиб, уларни тарбиялаш билан чекланиб қолди. Оқибатда у эркак кишига моддий, маънавий, ижтимоий, маиший жиҳатдан қарам бўлиб қолди.

Асрлар давомида аёлларнинг кишилиқ жамиятидаги ўрни ва хизматига етарлича баҳо берилмади. Аммо бу билан аёлларнинг жамият тараққиётидаги ўрни йўқолиб кетгани йўқ. Улар барча даврларда ўз оталари, эрлари, ака-укаларига барча ишларда, ишлаб чиқариш, саноат, таълим, давлат бошқаруви, қишлоқ хўжалиги соҳаларида елкадош бўлиб бирга меҳнат қилди. XX аср бошланиши билан аёлларга бўлган муносабат ўзгара бошлади. Жаҳондаги кўпгина мамлакатларда демократик ғоялар кенг ёйила бошлаши, қолаверса иккита жаҳон урушида аёллар меҳнатига бўлган эҳтиёжнинг юзага келиши бунинг асосий сабаблари эди.

Иккинчи жаҳон урушининг бошланиши уруш гирдобига тортилган барча мамлакатларда шу жумладан, Ўзбекистонда ҳам бир қатор муаммоларни юзага келтирди, айниқса урушнинг биринчи даврида фронтга сафарбар этилиши натижасида меҳнатга лаёқатли аҳоли, автомобил транспорти камайганлиги, қишлоқ хўжалиқ техникаси, ёқилғи тақчиллиги, саноат, колхоз ва совхозлар, машина-трактор станцияларида ишчи кучи ҳамда моддий ресурсларнинг етишмаслиги аёллар меҳнатига бўлган талабнинг ортишига олиб

келди. Ўзбек хотин-қизлари колхоз-совхоз хўжаликлари ташкил этилишида, Катта Фарғона канали, Фарход ГЭСи қурилишида, халқ хўжалигининг барча жабҳаларида фаол иштирок этдилар. Иккинчи жаҳон уруши йилларида олти мингдан зиёд ўзбек аёллари қўлларига қурол олиб, Ватан учун жанг қилдилар [1; 2]. Минглаб хотин-қизлар ўз хоҳиш ва истаклари билан фабрикалар, заводлар, колхоз далалари, қурилиш ишларида меҳнат қилдилар. Баҳри Шомоҳмудова каби ўзбек аёллари Шарқий Европадан Ўзбекистонга эвакуация қилинган ўнлаб турли миллатга мансуб болаларни ўз тарбиясига олиб, юксак инсоний фазилатларини намоён қилдилар.

1941 йил июль ойининг бошларида Ўзбекистоннинг шаҳар ва қишлоқларида қўлаб хотин-қизлар йиғилишлари ва митинглари бўлиб ўтди. Ўзбек хотин-қизлари бу митингларда ўз эрлари, ўғиллари ва оғаларига қонхўр фашистларни ер билан яқсон қилишда, ватан ва халқ озодлигини сақлаб қолишда куч-қувватларини сарфлашга тайёр эканликларини айтишди. Ана шундай митингларда бири 1941 йил 5 июлида Тошкент шаҳрининг Октябрь районида бўлди, унда 15 минг хотин-қиз қатнашди [2; 19]. “Серкуёш Ўзбекистон хотин-қизлари, - деб ёзишган эди улар республика хотин-қизларига қилган мурожаатида, - оғир меҳнат, зорлик, ҳуқуқсизлик юз йиллар бизнинг қисматимиз бўлган... Биз қўлга киритган ўз бахтимизни ҳеч қачон ҳеч кимга бермаймиз. Фашист босқинчилари шуни билиб қўйишсинки, улар ўзбек хотин-қизлари бўйнига қуллик сиртмоқларини сола олмайдилар. Қимматли опа-сингиллар! Ҳаммамиз бир ёқадан бош чиқариб сеvimли Ватанимизни ҳимоя қилайлик, дастгоҳ, транспорт, трактор ва комбайнларда, колхоз далаларида эрларимиз, ака-укаларимиз ва ўғилларимизнинг ўрнини босайлик” [2;19].

Тошкент хотин-қизларининг бу чақириғига Ўзбекистоннинг бошқа шаҳарларидаги хотин-қизлар ҳам қизгин қўшилдилар. Республикаимизнинг ҳамма ерида бўлиб ўтган митинг ва йиғилишларда Ўзбекистон хотин-қизлари душманни тор-мор этишда қўлларидан келганча ўз ҳиссаларини қўшишга тайёр эканликларини маълум қилдилар. Юзлаб хотин-қизлар фронтга бориб жанг қилиш, ҳарбий ишни ўрганишни сўраб ариза бердилар, ўн минглаб хотин-қизлар корхоналарга бориб ишлаш истагини билдиришди.

Хотин-қизларнинг фашист босқинчиларига қарши курашдек муштарак ишга ўз меҳнатлари билан қўлларидан келганча ёрдамлашиш борасидаги оммавий ватанпарварлик ҳаракатини Тошкент ва бошқа шаҳарларнинг хотин-қизлари мисолида кўришимиз мумкин. Урушнинг биринчи даврида 20 мингга яқин тошкентлик хотин-қиз саноат корхоналари ва қурилишларда ишлашга йўл олди, самарқандлик 2,5 минг жангчининг умр йўлдошлари турлича ишлаб чиқариш ихтисосига эга бўлди. 1700 ўзбекистонлик хотин-қиз “Ангрен кўмир кони” шахталарига бориб ишлашди [2; 20]. Ўзбекистон қиз-жувонлари электрлаштириш учун бошланган умумхалқ ҳаракатида фаол қатнашдилар. Улар Салор, Оққовоқ, Чирчиқ, Қуйи-Бўзсув, Бўрижар ГЭСларини ва бир қанча электростанцияларни қуришда фидокорона ишладилар. Бу ГЭСлар республикадаги ўнлаб корхоналарга уруш йилларида электр қуввати бериб турди. Ўзбек қиз-жувонлари Фарход гидроэлектр станцияси ва Ўзбекистоннинг тўнғич қора металлургия корхонаси бўлмиш Бекобод металлургия заводи сингари йирик қурилишларда Айниқса қаҳрамонона меҳнат қилдилар [3; 31].

“Станоклар ёнида турайлик! - деб ёзилган эди Янгийўл ёғ заводининг ишчи хотин-қизлари қабул қилган резолюцияда, - корхоналарга бориб ишлайлик, исталган дақиқада ўз эримизнинг ўрнини эгаллашга тайёр бўлиш учун станоклар ёнида турайлик. Қизил армия жангчилари ва командирлари урушнинг олдинги позицияларида қаҳрамонона жанг қилмоқдалар, биз эса фронт орқасида фидокорона меҳнат қиламиз ва шу ерда душман устидан ғалабага эришамиз”. Йиғилишнинг эртасигаёқ 70 нафар уй бекаси ишга қабул қилишларини сўраб ариза беришди [2; 21].

Фронтга кетган оталари, эрлари ва ака-укаларининг ўрнига келиб ишлай бошлаган шонли хотин-қизларимиз Янгийўлликларнинг меҳнат шухратини давом эттирдилар. 1940 йилда консерва заводидида 528 нафар аёл ишлаган бўлса, 1941 йилда уларнинг сони 919 нафарга етди [4; 29].

Ўзбек хотин-қизлари ўз сўзларини иш билан исботладилар. Улар дастгоҳ, машина, механизмларни бошқаришди, қурилишларда жонбозлик кўрсатишди. “Эркаклар касби” қанчалик қийин бўлмасин, хотин-қизлар ўз кучларини аямай фидокорлик намуналарини кўрсатдилар, ўз ишларининг устаси бўлишди, юқори меҳнат унумдорлигига эришдилар, белгиланган режа топшириқларини ўз вақтида ва ошириб бажардилар, заводларда икки-уч кишининг ўрнида ишладилар. Республика саноат ишлаб чиқаришида хотин-қизлар салмоғининг ортиши уруш йилларида хотин-қизларнинг саноатда фаол иштирок этганликларидан далолат беради. Урушнинг бир ярим йили мобайнида Ўзбекистон саноатида машғул бўлган хотин-қизлар салмоғи 29 фоиздан зиёд ортди ва 1943 йил бошларида 63,5 фоизни ташкил этди [5; №157]. Холбуки, Ўзбекистонда урушдан олдинги йилларда ишлаб чиқаришдаги банд аёллар сони 34,2 фоиз (34168 нафар)ни ташкил этган. Хотин-қизлар асосан куйидаги саноат тармоқларининг меҳнат қилиб, уларнинг улуши куйидагича эди: Пайафзал ишлаб чиқаришда 50,5 фоиз, ипакни қайта ишлаш саноатида 58,2 фоиз, тикувчилик фабрикаларида 82, фоиз, қандолатчиликда 65,5 фоиз [5; №157].

Саноатда бўлганидек, қишлоқ хўжалигида ҳам фронтга кетган эркаклар ўрнини хотин-қизлар ва ўсмирлар эгаллашди. 1941 йил Ўзбекистондаги МТС курсларида 12632 нафар, қишлоқ хўжалиги механизацияси мактабида эса 2502 нафар киши тракторчилик касби бўйича таҳсил олишди, уларнинг 82,4 фоизи хотин-қизлар эди. Бутун иккинчи жаҳон уруши мобайнида республикада 23294 нафар хотин-қизлар қишлоқ хўжалиги техникаларини бошқаришди [6; 28, 29].

Гашт сураётган пенсионерлар ҳам дала меҳнатига қайтишди. Уларнинг ҳаммаси, айниқса хотин-қизлар урушдан аввалги ёрдамчи, иккинчи даражали кучдан энди қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг асосий кучига айланди. Ишланаётган меҳнат кунларининг учдан икки қисми шуларга тўғри келди [2; 22]. Колхозчи хотин-қизлар қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг барча тармоқларида меҳнат майдонида туришди. Улар барча қишлоқ хўжалик экинларини етиштириш ва ҳосилини йиғишда, чорвачиликни ривожлантириш, янги ер майдонларини ўзлаштиришда ўзларининг қаҳрамониона меҳнат ҳиссаларини кўшишди. Хотин-қизлардан малакали механизатор, оммавий ихтисос ходимлари армияси ва ҳоказолар етишиб чиқди. Кўплаб хотин-қизлар колхоз ишлаб чиқаришида меҳнат қилишди. Улар колхоз далалари ва фермаларида ҳам мироб, экувчи, култивациячи, бригадир, звено бошлиғи, чорвадор сифатида, ҳам колхозларга раҳбарлик қилишда фронтга кетган эркакларнинг ўрнини босишди.

Шаҳарлардаги саноатнинг ўсиши туфайли ишчи кучига бўлган талаб, қолаверса 1930-йилларнинг бошидаги очарчилик, ҳамда иккинчи жаҳон уруши даврида меҳнатга лаёқатли хотин-қизларнинг кўпчилиги қишлоқлардан шаҳарларга кела бошлади. 1939 йилда шаҳардаги аёлларнинг 36,9 фоизи иш билан банд бўлган бўлса, эркакларнинг 54,7 фоизи иш билан банд эди [7; 360]. Уруш даврида эса бу кўрсаткичлар тескарисига аёллар фойдасига ўзгариб кетди. Асосан қишлоқ хўжалигига ихтисослашган қишлоқ жойларида меҳнат қилувчи хотин-қизларнинг улуши шаҳардагига нисбатан анча юқори эди.

Урушнинг дастлабки даврида фақат Тошкент шаҳридаги фабрикаларга 20 мингга яқин хотин-қизлар ишлаш учун келди. Уруш авжига чиққан пайтда эса, республикадаги саноат ишчиларининг ўртача 2/3 қисмини аёллар ташкил этиб, баъзи корхоналарда уларнинг улуши 80 фоиздан ортиқ эди [8; 43]. Ўзбек хотин-қизлари республика ҳукумати бошчилигида уруш йилларининг барча машаққатларига бардош бериб, фронт ортида армия учун керакли бўлган маҳсулотларни тайёрлаб беришди ва душман устидан ғалаба қозонишди.

Ўзбекистон халқи, шу жумладан хотин-қизлар эвакуация қилинган аҳолини қабул қилиш, жойлаштириш, уларга зарурий ёрдам кўрсатишдек муҳим давлат аҳамиятига эга бўлган ишнинг республика партия ва совет ташкилотлари томонидан амалга оширилишида юксак ватанпарварлик намуналарини кўрсатдилар. 1941 йил ёзидаёқ Иттифокнинг душман томонидан вақтинча эгалланган территорияларидан ҳамда фронт яқинидаги ҳудудлардан Ўзбекистонга минглаб аҳоли кела бошлади. 1941 йил 1 сентябрига қадар республикамизга Украина ССР дан 5717 киши келган бўлса, октябрь-ноябрь ойларида бу кўрсаткич 54029

нафари ташкил этди. Умуман олганда Ўзбекистонга 1 миллионга яқин киши келди, шундан 200 минг нафари болалар эди [2; 23].

Уруш даврида болаларга ҳар томонлама ғамхўрлик қилиш ишлари билан Ўзбекистон КП(б) Марказий Комитетининг биринчи котиби Усмон Юсупов ва Ўзбекистон ССР Министрлар совети раиси Йўлдош Охунбобоевларнинг шахсан ўзлари шуғулланишди.

Дастлаб бу ишни республика Маориф Халқ Комиссарлиги ходими Ш.Сибгатулина ихтиёрий равишда ўз зиммасига олган бўлса, сўнгра уни бутун республика қўллаб-қувватлади. Бу ишда Тошкент шаҳар партия комитети хотин-қизлар бўлимининг бошлиғи Е.Самойленко катта жасорат кўрсатди. Фронт ёқасидан келтирилган болаларни рўйхатга олишда Усмон Юсуповнинг рафиқаси Степаненко ҳам фаол қатнашди. Тошкент шаҳрига эвакуация қилинган жамоатчи аёллардан Максим Горькийнинг рафиқаси Б.Пешкова, келини П.Пешкова, Е.Рачинская, Ўзбекистон ССРга эвакуация қилинган машҳур ёзувчиларнинг оилаларидан Л.Толстая, Погодиннинг турмуш ўртоғи А.Стукалова каби юзлаб аёллар болаларни қабул қилиб олиш, жойларга юбориш, уни ташкил этиш ишларини бажардилар. Бу ишда жамоатчи ўзбек аёлларидан Сора Эшонтўраева, Лутфихоним Саримсоқова кабилар ҳам фаол иштирок этдилар [9; 6].

Ўзбекистон меҳнаткашлари кучириб келтирилган болаларга катта муҳаббат ва ғамхўрликлар кўрсатдилар. Улар болалар уйи, интернат, болалар боғчалари ва яслиларига жойланди. 1942 йил 2 январида Тошкентда шаҳар хотин-қизлар фаолларининг йиғилиши бўлиб ўтганидан кейин республикада эвакуация қилинган болаларга кенг жамоатчилик ёрдами кўрсатиш авж олди, бу йиғилиш Ўзбекистон хотин-қизлариини етим болаларга ота-оналик қилишга чақирган эди [2; 24]. Икки ва ундан ортиқ болани ўз тарбиясига олган оилалар кўпчиликти ташкил этди, бу оилаларда ёш меҳмонлар тенг ҳуқуқли аъзо бўлиб яшашди. Ўз қарамоғига 14 болани қабул қилиб, уларни тарбиялашдек мушкул вазифани зиммасига олган тошкентлик темирчи Шоаҳмад Шомаҳмудов ва унинг рафиқаси Баҳри аянинг ватанпарварлиги мамлакатимиздан ташқарида ҳам машҳур. Москва ва Белоруссия, Сталинград жанглариининг қатнашчиси, оғир яраланиб урушдан қайтган Каттақўрғонлик Ҳамид Самадов ўз тарбиясига 13 болани олди. Шоаҳмад Шомаҳмудовлар оиласидагидек булар ҳам турли миллат болалари эди. Бухоро областида истикомат қилувчи, бир неча болани ўз тарбиясига олган Муаззам ва Шароф Жўраевлар ҳамда 8 болани фарзандлари қатори тарбиялаган Баҳрихон Ашуруллаевалар оиласи ҳам кўп миллатли бўлди [2; 25].

Ўзбекистон КП(б) Марказий Комитетининг биринчи котиби Усмон Юсупов ва унинг рафиқаси Юлия Степаненколар ҳам эвакуация қилинган Ленинградлик Фаина исмли кизни ўз тарбияларига олдилар. Уруш йилларида улар Фаинадан ташқари яна уч нафар гўдакни олиб тарбияладилар [9; 15].

Фронтга умумхалқ ёрдами ватанпарварликнинг ажойиб намоиши бўлди. Бу ишда хотин-қизлар ҳам фаол иштирок этди. Ўзбек, рус, қозоқ, туркман, қирғиз, тожик ва бошқа миллат хотин-қизлари ўзларининг қимматбаҳо буюмлари, исирға, узук, биллагузук, тилла занжир, тўмор, ва бошқа бўйинга тақиладиган безаклар ҳамда жамғармаларини мудофаа фондига беришди. Ватанпарвар хотин-қизларимиз мудофаа фондига берилган бу қимматбаҳо буюмларнинг авлоддан-авлодга ўтувчи бебеҳо мерос эканлигини ҳам унутиб юборишди. Ҳа, шу вазиятда ўз халқига содиқ, хотин-қизлар учун душманни яқсон этишда фронт учун ёрдам бериш энг муҳим бурч бўлиб қолганди [2; 26].

Ўзбекистон хотин-қизлари уруш йилларида ишлаб чиқаришда буюк куч бўлиб қолдилар. Комбинат, фабрикаларда хотин-қизларнинг эркаклар касбини эгаллаб олишларига катта эътибор берилди. Тошкент тўқимачилик комбинатида ҳам хотин-қизлар асосий куч бўлди. Комбинатда 8000 нафар хотин-қиз ишлаган бўлса, шулардан 1253 нафари эркаклар касбини эгаллади [10; 27,28].

Ўзбекистон хотин-қизлари маданий қурилиш соҳасининг ҳам барча жабҳаларида фидокорона меҳнат қилдилар. Жумладан, халқ таълими соҳасида 1945 йилда Ўзбекистондаги барча мактабларда 34 минг ўқитувчи ишлаган бўлса, уларнинг 54 фоизини аёллар ташкил этган [11; 61]. Уруш йилларида мактабларда ишлаган аёлларнинг елкасида таълимнинг барча

қийинчиликлари ётарди. Сабаби, кўпгина мактабларда хоналар, ускуналар, ўқув қуроллари, мебел жиҳозлар ва бошқа шу каби зарур буюмлар етишмасди. Аммо, барча қийинчиликларга қарамасдан аёл ўқитувчилар мактабларни ташлаб кетишмади, аксинча таълим режаларини бажариш, ўқувчиларнинг интизоми, билим сифатини яхшилаш, уларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш учун қаттиқ курашдилар. Шу билан бир қаторда мактабларда ишловчи хотин-қизлар, қишлоқ хўжалиги ишларида, мудофаа жамғармаси учун маблағ тўплашда, турли ҳашарлар, қора ва рангли металл парчаларини йиғиш ишларида ҳам фаол иштирок этдилар.

Уруш йилларида Шарқий Европадан эвакуация қилинган ўқув юртлари билан ҳисоблаганда Ўзбекистонда 40 дан ортиқ олий таълим муассасалари ва 50 дан ортиқ ўрта махсус билим юртлари фаолият кўрсатди. Уларда 28 мингга яқин талабала ёшлар таҳсил олди. Уруш йилларида республикадаги институтларни 10 мингдан ортиқ, ўрта махсус билим юртларини 3,7 минг киши тамомлади [11; 62]. Уларни ўқитиб тайёрлаш ва тарбиялашда олий ва ўрта маълумотли ўқитувчилар таркибининг бир қисми бўлган хотин-қизлар катта рол ўйнадилар.

Урушнинг оғир йилларида Ўзбекистон хотин-қизлари ўз ғайрат ва шижоатлари билан юксак меҳнат жасоратларини намоён қилдилар. Пахтакор аёллар партия ва республика ҳукуматининг чақириғига жавобан пахта етиштириш, пахта хирмонини юксалтиришда катта ҳисса қўшдилар. Урушнинг барча қийинчиликларига қарамай 1944 йилда Ўзбекистонда 844 минг тонна “Оқ олтин” етиштирилди. Пахта ҳосилдорлиги гектарига ўртача 7,1 центнердан 11,3 центнерга ошди. Ўзбек хотин-қизларининг уруш йилларидаги меҳнат жасоратларини умумхалқ томонидан тан олиншининг ёрқин далили 1944 йил декабрда 300 нафарга яқин Ўзбекистонлик аёлларнинг Совет Иттифоқининг юксак орден ва медаллари билан тақдирланганлиги бўлди [12; №2].

4.Хулосалар:

Ўзбекистон хотин-қизлари уруш кунларида саноат, транспорт, қишлоқ хўжалиги, маданият ва фаннинг барча соҳаларида яна ҳам ғайрат билан ишладилар. Ишчи хотин қизлар ўша йилларда колхоз-совхозлар, фабрика ва заводларда, врач хотин-қизлар госпитал ва касалхоналарда, химик-физик ва биолог хотин-қизлар илмий лабораторияларда, ўқитувчи хотин-қизлар мактаб, институт ва техникумларда фидокорона меҳнат қилдилар. Бутун халқни ватанпарварлик, ғайратли кишиларни фидокорона меҳнатга илҳомлантирдилар.

Фашизм устидан қозонилган ғалабада Ўзбекистоннинг ҳиссаси катта. Бу урушда ўзбек хотин-қизлари кучли жинс вакиллари билан биргаликда далаларда, завод ва фабрикаларда елкама-елка меҳнат қилди, душман билан қаҳрамонона курашди. Улар кунига 18 соатлаб меҳнат қилишди, иш жойларида ухлашди, қишда совуқда музлаб, ёзда жазирамадан ҳолсизланишди, баъзан оч қолдилар, аммо таслим бўлмадилар. Шонли она ва бувиларимиз, ўз Ватанлари, ота-оналари, ака-укалари, эрлари ва фарзандлари учун меҳнат қилиб ҳақиқий жасорат наъмуналарини кўрсатдилар.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Отчет ЦК КП(б) Узбекистана о работе среди женщин в УзССР. Утв. ЦК КП(б)Уз 13/8-49г №33/15. РГАСПИ, 574-фонд, опис-1, дело-2.1, 2-лист. (Report of the Central Committee of the Communist Party (b) of Uzbekistan on work among women in the Uzbek SSR. Approved Central Committee KP (b) Uz 13/8-49g No.33/15. RGASPI, 574-fund, description-1, case-2. I, 2-sheet.).
2. Инояттов Ҳ. Ғалабага қўшилган ҳисса. Тошкент. Фан, 1975. 19-26-бетлар. (Inoyatov H. Contribution to the victory. Tashkent. Science, 1975. Page 19-26.).
3. Якубова Ҳ. Совет Ўзбекистонининг хотин-қизлари. “Қизил Ўзбекистон” ва “Правда Востока” бирлашган нашриёти. Тошкент. 1947. 31-бет. (Yakubova H. Women of Soviet Uzbekistan. Joint publishing house “Red Uzbekistan” and “True East”. Tashkent, 1947. Page 31.).

4. Абдураззоков А. Абадий барҳаёт сиймолар. Тошкент. Турон-иқбол, 2019. 29-бет. (Abdurazzokov A. Eternal living figures. Tashkent. Turon-iqball, 2019. Page 29.)
5. Правда Востока. 1938 йил 10 июль, №157. (True East. 1938 July 10, No.157.)
6. Ибрагимова Н.Р. Изменения в численности и составе рабочего класса и колхозного крестьянства Узбекистана в период великой отечественной войны // Общественные науки в Узбекистане. №8. Ташкент. 1962. Стр. 28-29. (Ibragimova N.R. Changes in the number and composition of the working class and the collective farm peasantry of Uzbekistan during the great Patriotic war // Social Sciences in Uzbekistan. Number 8. Tashkent. 1962. Page 28-29.)
7. Marianne Kamp. The new women in Uzbekistan: Islam, modernity, and unveiling under communism. 2006 by the University of Washington Press. pp. 360.
8. Ахунова М. Ратные и трудовые подвиги женщин советского Узбекистана. // Ташкент, Общественные науки в Узбекистане. 1975, №5, Стр. 43. (Akhunova M. The military and labor exploits of women in Soviet Uzbekistan. // Tashkent, Social sciences in Uzbekistan. 1975, No5, Page 43.)
9. Турдиев С. Улуғ ватан уруши йилларида Ўзбекистон меҳнаткашларининг кўчириб келтирилган болаларга ғамхўрлиги. Тошкент. Фан, 1987. 6-бет. (Turdiev S. Care of Uzbek workers for displaced children during the Great Patriotic War. Tashkent. Fan, 1987. Page 6.)
10. Қалимбетов Ж., Багдасаров В. Улуғ Ватан урушида Ўзбек халқининг меҳнат зафарлари. Тошкент, 1965. 27-28-бетлар. (Kalimbetov Yu., Bagdasarov V. Labor exploits of the Uzbek people in the Great Patriotic War. Tashkent, 1965. Page 27-28.)
11. Аббасова Л., Рахимбабаева Т. Участие женщин в культурном строительстве Узбекистана в годы войны. // Общественные науки в Узбекистане. 1975. №5. Стр-61-62. (Abbasova L., Rakhimbabaeva T. The participation of women in the cultural construction of Uzbekistan during the war years. // Social sciences in Uzbekistan. 1975. No5. Page 61-62.)
12. Правда Востока. 1945 йил январ. №2. (True East. 1945 January. No.2).

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

LOOK TO THE PAST

№9 (2020)

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000